

слабых сторон его деятельности.

Литература

1. Словарь социально-экономических терминов. – М. : СТД, 2000. – 293 с.
2. Современный экономический словарь. – М. : Инфра-М, 1988. – 640 с.

УДК 338.46

Дмитришин М. В.

ФОРМУВАННЯ СУКУПНОСТІ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація

У статті запропоновано сукупність показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів, яка є необхідним інструментарієм формування інформаційної бази моніторингу ефективності функціонування ВНЗ на конкурентному ринку освітніх послуг.

Annotation

In the article the aggregate of indexes of organizational-financial mechanism's efficiency of higher educational establishments, that is the necessary instrument of forming informative base of monitoring efficiency of functioning HEE at the competition market of educational services, is offered.

Постановка проблеми. Організаційно-фінансовий механізм (ОФМ) – це система управління фінансами, що здійснює забезпечення, організацію, планування, регулювання, стимулювання і контроль фінансових потоків з метою ефективної взаємодії різних суб'єктів господарювання. Тобто для формування організаційно-фінансового механізму ВНЗ як складної ймовірнісної динамічної системи доцільно застосувати системний підхід.

Ефективність системного підходу полягає в тому, що він об'єднує в процесі управління окремі елементи в єдину систему, якою є організаційно-фінансовий механізм, а також дозволяє при ухваленні управлінських рішень керуватися складними взаємозв'язками між показниками, що формують систему, та її різносторонніми взаєминами із зовнішнім середовищем.

Початковим етапом оцінки ефективності формування та функціонування організаційно-фінансового механізму ВНЗ є визначення сукупності показників. Встановлення формалізованих зв'язків між вихідними показниками, чинниками, що впливають на них, і результатами діяльності перетворює їх на систему, що надає можливість використовувати єдину модель для реалізації головних функцій управління організаційно-фінансовим механізмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем оцінювання ефективності організаційно-фінансового механізму ВНЗ присвячені

праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, як Т. Боголіб, В. Вишневський, Д. Вредвелд, О. Грішнова, Г. Дмитренко, І. Драгомірова, І. Каленюк, Л. Кузьменко, Ю. Лисенко, М. Ніязова, С. Салига, Дж. Мінцер, Дж. Стігліц, С. Струмлілн, А. Чемерис, В. Чудінов, В. Ямковий та інші.

Незважаючи на наявність цілої низки методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності ВНЗ, як в теорії, так і на практиці ця проблема залишається неповністю вирішеною. З огляду на зазначене існує проблема розроблення методів оцінювання ефективності діяльності ВНЗ в умовах невизначеності та швидкої зміни зовнішнього середовища.

Мета і завдання статті. Метою статті є визначення сукупності показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів як необхідного інструментарію управління ВНЗ задля досягнення конкурентних переваг на ринку освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. З метою структуризації показників ефективності організаційно-фінансового механізму ВНЗ використаємо поділ їх на групи за критеріями економічності, продуктивності та результативності (рис. 1).

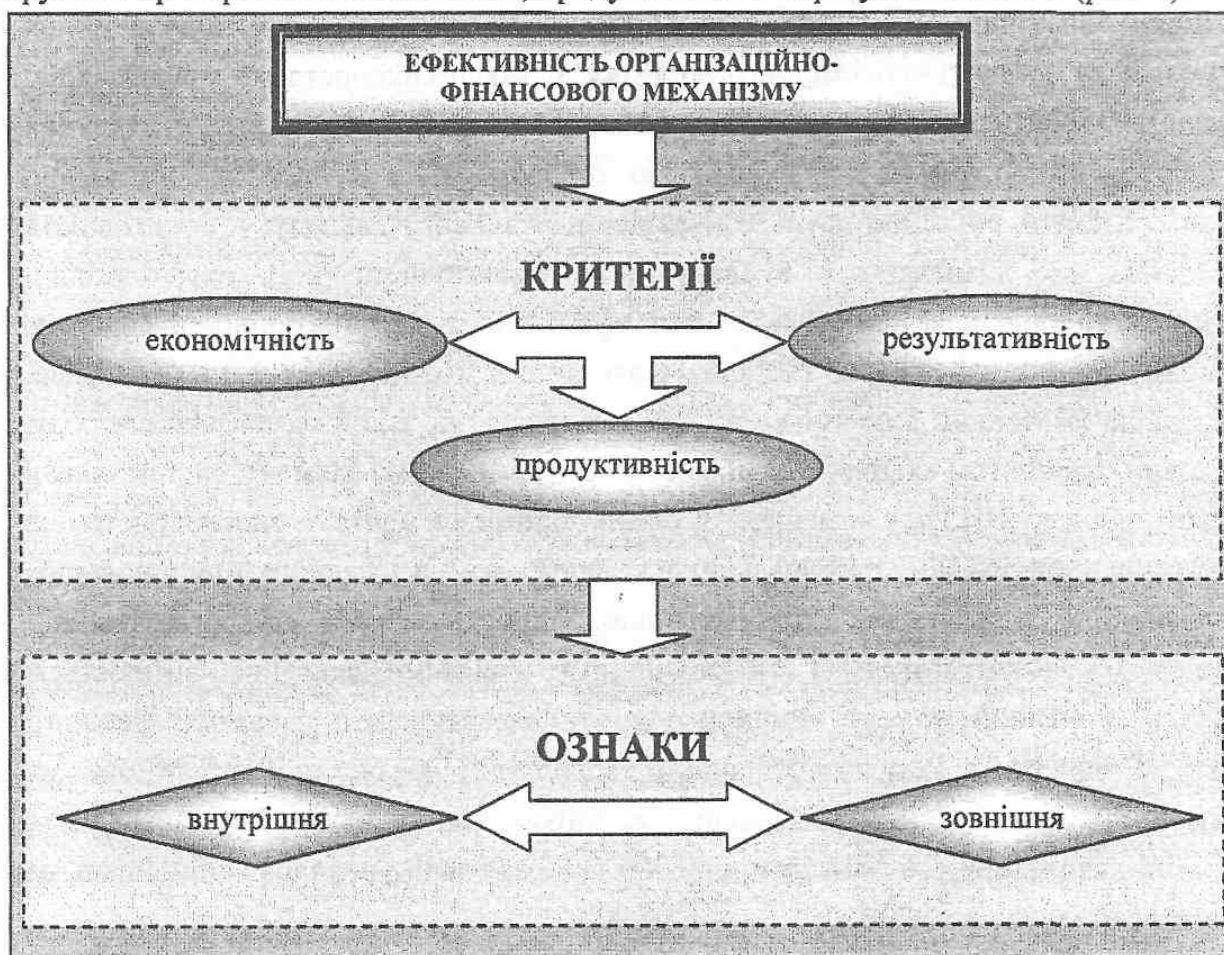

Рис. 1. Структуризація показників ефективності організаційно-фінансового механізму ВНЗ за критеріями та ознаками

Джерело: Складено автором.

Економічність характеризує витратну сторону ефективності та структуру

використання майна ВНЗ. Основна відмінність між економічністю та ефективністю – відсутність у понятті «економічність» положення про її кінцеву мету (навіщо бажано її досягти). Адже зведення до нуля витрат не є самоціллю ефективності. Цього недоліку вже нема у визначенні «економічність як критерій ефективності», в якому вказано її мету – «одержати максимальний ефект або звести до мінімуму витрати ресурсів для даної кількості та якості наданих освітніх послуг». *Продуктивність* визначається співвідношенням обсягів наданих освітніх послуг з величиною витрат на їх виробництво і полягає в обчисленні коефіцієнтів ділової та фінансової активності і рентабельності діяльності ВНЗ. *Результативність* характеризується відповідністю витрат і досягнутих результатів конкретним цілям та має на меті обчислення коефіцієнтів якісної структури професорсько-викладацького складу, якості підготовки фахівців та показників науково-дослідницької роботи ВНЗ.

За умов відкритості ринку, наявності конкурентного середовища в освітній системі країни, входження ВНЗ у світовий та європейський освітній й науковий простори суб'єкти освітнього менеджменту на рівні ВНЗ змушені мислити і діяти в категоріях внутрішньої та зовнішньої ефективності. Тому для відображення взаємозв'язку освіти й економічного розвитку держави використаємо класифікацію показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів за *внутрішньою та зовнішньою ознаками*. Під *внутрішньою* ознакою будемо розуміти результат функціонування навчального закладу – ефективність ОФМ ВНЗ, що визначається, в свою чергу, ефективністю його організаційної структури та фінансів. *Зовнішня* ознака ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів проявляється в сукупності факторів бізнес-середовища ВНЗ, який є не тільки відкритою системою, але й одночасно виступає складовим елементом систем більш високого порядку. Як елемент систем більш високого порядку ВНЗ має визначені зв'язки з іншими елементами систем: системою споживачів, системою постачальників, системою державного регулювання, політичною та економічною системою тощо. Міцність зв'язків між організаційно-фінансовим механізмом ВНЗ та зовнішніми ознаками постійно змінюється. Несуттєві у певний момент чинники з часом можуть стати ознаками сильного впливу і навпаки. Результати аналізу зовнішніх ознак, що впливають на ефективність організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів, є засадами інформаційного поля для прийняття та реалізації управлінських рішень на всіх рівнях управління ВНЗ.

Аналіз праць [1-9] та методичних положень, присвячених характеристиці підходів до формування сукупності показників ефективності ОФМ вищих навчальних закладів, дозволив сформувати таку сукупність показників, структуровану відповідно до критеріїв економічності, продуктивності, результативності, а також внутрішньої та зовнішньої ознак (табл. 1).

Сукупність показників ефективності організаційно-фінансового механізму ВНЗ

Критерій поділу	Ознака поділу	Групи показників
Економічність	внутрішня	I. Коефіцієнти витрат на утримання ВНЗ II. Коефіцієнти використання майна III. Коефіцієнти якісної структури майна
	зовнішня	I. Демографічні показники II. Економічні показники
Продуктивність	внутрішня	I. Коефіцієнти ділової активності II. Коефіцієнти фінансової активності III. Коефіцієнти рентабельності
	зовнішня	I. Коефіцієнти фінансового забезпечення II. Коефіцієнти освіченості
Результативність	внутрішня	I. Коефіцієнти якісної структури професорсько-викладацького складу II. Коефіцієнти якості підготовки фахівців III. Коефіцієнти науково-дослідницької роботи
	зовнішня	I. Коефіцієнти привабливості II. Коефіцієнти попиту і пропозиції

До показників ефективності за критерієм економічності включено коефіцієнт загальних витрат на утримання ВНЗ, коефіцієнт загальних поточних витрат та коефіцієнт загальних капітальних витрат. Витрати на утримання ВНЗ формуються за рахунок загального та спеціального фондів кошторису, тому варто виділити коефіцієнти витрат загального фонду та коефіцієнти витрат спеціального фонду, які у свою чергу, поділяються на чотири групи коефіцієнтів: коефіцієнти поточних витрат загального фонду; коефіцієнти капітальних витрат загального фонду; коефіцієнти поточних витрат спеціального фонду; коефіцієнти капітальних витрат спеціального фонду. Оскільки економічність як критерій ефективності організаційно-фінансового механізму зводиться до мінімізації використання ресурсів для певної кількості та якості наданих освітніх послуг, то усі показники цієї групи варто розглядати як відношення відповідних абсолютних значень витрат на утримання ВНЗ до фактичної кількості студентів усіх форм навчання.

Друга група показників, що формують ефективність за критерієм економічності, складається із коефіцієнтів використання майна, що характеризують стан і використання вищим навчальним закладом державної власності. Такими показниками є: коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт ремонту будівель загальний, коефіцієнт ремонту будівель за кошти загального фонду, коефіцієнт ремонту будівель за кошти спеціального фонду (ці коефіцієнти показують величину фактичних витрат на капітальний ремонт будівель, що припадає на одну гривню балансової вартості основних засобів); коефіцієнт оновлення основних засобів (показує частку основних засобів, що надійшли впродовж року, в балансовій вартості основних засобів, розрахованих на кінець/початок року. Якщо дає змогу

фінансова база ВНЗ, значення цього показника бажано збільшувати, оскільки зменшується знос основних засобів та їх вибуття); коефіцієнт вибуття основних засобів (показує частку основних засобів, що вибули упродовж року, в балансовій вартості основних засобів, розрахованих на кінець/початок року).

Третя група показників економічності складається із коефіцієнтів якісної структури майна, що дають уявлення про ефективність використання різних видів майна, яке перебуває у розпорядженні ВНЗ. Сюди віднесені коефіцієнти питомої ваги видів майна у загальній структурі основних засобів: питома вага будівель і споруд; питома вага машин і обладнання; питома вага транспортних засобів; питома вага виробничого інструменту; питома вага бібліотечного фонду; питома вага інших необоротних активів. Питома вага показує частку елементів основних засобів ВНЗ за групами в загальній вартості на кінець року.

Розглянемо показники ефективності організаційно-фінансового механізму ВНЗ за критерієм продуктивності. Однією зі складових розв'язання проблеми підвищення ефективності використання ОФМ вищої освіти є визначення певних груп фінансових показників. Аналіз фінансових коефіцієнтів, адаптований до фінансово-господарської діяльності ВНЗ, дає можливість визначити коефіцієнти оцінки ділової активності, фінансової стійкості, платоспроможності, обігу активів, обігу капіталу, рентабельності (щодо надання освітніх послуг на платній основі). В умовах ринкових відносин фінансова стабільність має вагоме значення для забезпечення життєдіяльності вищого закладу освіти.

Група коефіцієнтів ділової активності дає змогу оцінити діяльність ВНЗ з погляду ефективності використання наявного державного майна (або іншими словами, економічного потенціалу цього майна). До таких показників відносять: коефіцієнти оборотності та структури коштів, що надійшли (показують кількість усіх грошових коштів, що припадають на одну гривню, вкладену в активи ВНЗ, а також питому вагу власних надходжень у загальній сумі надходжень ВНЗ); коефіцієнти оборотності основних засобів (фондовіддача) (показують, скільки фінансових ресурсів із загального та спеціального фондів кошторису отримав ВНЗ на одну гривню, вкладену в основні засоби); коефіцієнт оборотності оборотних коштів (характеризує кількість оборотів фінансових ресурсів ВНЗ); коефіцієнти ділової активності (показують ефективність використання фінансових ресурсів, що надійшли у ВНЗ із загального та спеціального фондів кошторису, в розрахунку на одного середньоспискового працівника).

В другу групу показників продуктивності віднесено коефіцієнти фінансової активності (стійкості) ВНЗ, що дозволяють виявити рівень фінансового ризику, пов'язаного зі структурою джерел формування капіталу ВНЗ, та відповідно, ступінь його фінансової стабільності в процесі передбачуваного розвитку. На підставі розрахунку показників фінансової активності можна зробити висновки про ефективність використання ВНЗ фінансових інструментів: оборотність дебіторської

заборгованості (показує швидкість обороту дебіторської заборгованості, тобто скільки грошових коштів, що надійшли, припадає на гривню коштів, залучених у дебіторську заборгованість); оборотність кредиторської заборгованості (показує швидкість обороту кредиторської заборгованості, тобто скільки грошових коштів, що надійшли, припадає на гривню коштів, залучених у кредиторську заборгованість); коефіцієнт автономії (показує, якою мірою обсяг використовуваних ВНЗ активів сформований за рахунок власного капіталу і наскільки він незалежний від зовнішніх джерел фінансування); коефіцієнт покриття (показує частку коштів установи і розрахунків у величині кредиторської заборгованості ВНЗ); частка оборотних коштів у активах (відображає питому вагу величини оборотних коштів у загальних активах ВНЗ); коефіцієнти підтримки та відновлення активів за рахунок власних надходжень (показують частку витрат за рахунок власних надходжень у загальній сумі комунально-експлуатаційних витрат, витрат на капітальний ремонт, придбання устаткування та всіх інших видів основних засобів, що надійшли упродовж року).

Третю групу показників продуктивності формують коефіцієнти рентабельності (продуктивності), які характеризують спроможність ВНЗ генерувати необхідний прибуток у процесі своєї господарської діяльності й визначають загальну ефективність використання активів і вкладеного капіталу. Вони можуть бути розраховані за окремими видами активів ВНЗ, окремими формами залученого ним капіталу, окремими об'єктами реального і фінансового інвестування. Для проведення такої оцінки використовуються такі показники: коефіцієнт рентабельності усіх активів, або коефіцієнт економічної рентабельності (характеризує рівень чистого прибутку, що генерується усіма активами ВНЗ, які перебувають у його використанні згідно із балансом); коефіцієнт рентабельності капітальних витрат (характеризує рівень чистого прибутку, отриманого на одиницю капітальних витрат на здійснення діяльності ВНЗ); коефіцієнт рентабельності поточних витрат (характеризує рівень чистого прибутку, отриманого на одиницю витрат на здійснення операційної/комерційної діяльності ВНЗ); коефіцієнт рентабельності реалізації освітніх послуг, або коефіцієнт комерційної рентабельності (характеризує прибутковість операційної/комерційної діяльності ВНЗ).

При виборі показників ефективності за кожною наведеною групою ми керувались вимогами та рекомендаціями Міністерства освіти і науки, яке з метою удосконалення системи оцінювання діяльності вищих навчальних закладів як складової національної системи моніторингу якості вищої освіти впровадило рейтингове оцінювання. В основу останнього покладено чинну систему МОН із рейтингування вищих навчальних закладів (керівник розробки — В. А. Ямковий) [9].

До основних показників, що використовуються для аналізу ефективності організаційно-фінансового механізму державних вищих навчальних закладів,

належать обсяги фінансування. Зокрема, важливою є зміна асигнувань Державного бюджету на витрати освітньої галузі. Недостатність фінансового забезпечення та неефективне використання коштів є однією з головних причин глибокої кризи системи вищої освіти. За критерієм продуктивності як показники фінансового забезпечення включено такі: питома вага витрат зведеного бюджету на вищу освіту до загальних витрат зведеного бюджету, %; питома вага витрат зведеного бюджету на вищу освіту до ВВП, %; питома вага витрат зведеного бюджету на фінансування науки до загальних витрат зведеного бюджету, %; питома вага витрат зведеного бюджету на фінансування науки до ВВП, %; питома вага загального фінансування науки до ВВП, %; питома вага забезпеченості ВНЗ державними коштами, %.

Конкурентоздатність ВНЗ залежить від сукупності чинників, що формують загальні умови його функціонування, і на які він не може впливати взагалі або ж має незначний вплив. Хоча освітня галузь у загальній системі економіки не відзначається пріоритетною увагою та першочерговим фінансуванням з боку владних структур, сьогодні вона належить до найбільш динамічно розвинутих галузей. Про це свідчить той факт, що за роки незалежності більш ніж вдвічі зросла кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Тому перед кожним ВНЗ постає питання про завоювання своєї частки на ринку споживачів освітніх послуг.

З іншого боку, споживач освітньої послуги, здобуваючи її, задовольняє свої потреби не в послугі як товарі, а в тих властивостях, якими ця послуга володіє. В якості показника цінності освітньої послуги чи ступеня споживчої задоволеності можна використати інтегровану величину, що об'єднує основні властивості, характеристики освітньої послуги, а також роботу менеджменту і взаємини персоналу із споживачами.

Господарська діяльність будь-якого суб'єкта господарювання, в тому числі і ВНЗ, в ринкових умовах приречена на невдачу, якщо йому бракує знань про закономірності розвитку ринку, його місткість, стан попиту і пропозиції, зміни у потребах покупців. Ці знання дають можливість прогнозувати динаміку попиту та пропозиції, встановлювати зв'язок між потребами і споживчими властивостями освітніх послуг. Тому ВНЗ важливо мати ефективну систему показників дослідження ринку, яка адекватно би реагувала на ринкові зміни. З цією метою в групу коефіцієнтів попиту і пропозиції включено такі показники: забезпеченість ВНЗ внутрішнім попитом, а також рівень зайнятості населення за регіонами.

Висновки. Таким чином, запропоновано сукупність показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів, яка є необхідним інструментарієм формування інформаційної бази моніторингу ефективності функціонування з метою компетентного управління ВНЗ, виявлення та мобілізації внутрішніх резервів і досягнення конкурентних переваг.

Література

1. Буковинський В. С. Шляхи удосконалення планування витрат на освіту / В.С. Буковинський // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 74–83.
2. Каленюк І.С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку / Каленюк І. С. – К. : ТОВ «Кадри», 2001. – 326 с.
3. Кратт О. А. Кваліфікація поняття «соціально-економічний потенціал вищих навчальних закладів» / О. А. Кратт, М. В. Артюхіна // Вчені записки університету «Крок». Вип. 18. Т. 1. – К. : 2008. – С. 98–105.
4. Ниязова М. В. Проблемы оценки эффективности предпринимательской деятельности бюджетных вузов [Електронний ресурс] / М. В. Ниязова // Университетское управление: практика и анализ. – 2003. – № 3. – С. 68–76. – Режим доступу : <http://www.ecsocman.edu.ru/univman/msg/152413.html>.
5. Салига С. Я. Розвиток методів визначення соціально-економічної ефективності витрат на освітні послуги / С. Я. Салига, В. М. Гельман // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького ун-ту управління та права. – 2007. – № 3(23). – С. 213–223.
6. Салов В. Уніфікація інформаційної бази і методології оцінювання потенціалу та результативності вищих навчальних закладів / В. Салов // Вища школа. – 2009. – № 2. – С. 51–64.
7. Система финансового менеджмента высшего учебного заведения / под ред. д-ра экон. наук, проф. Ю. Г. Лысенко и д-ра экон. наук, проф. В. Н. Андриенко. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 602 с.
8. Чемерис А. О. Менеджмент якості як основа ефективності інститутів підготовки державних службовців [Електронний ресурс] / А. О. Чемерис, Є. В. Шаповал. – Режим доступу : <http://www.academy.kiev.ua/ej3/txts/GALUZEVE/02-CHEMERIS-SCHAPOVAL.pdf>.
9. Ямковий В. Аспекти оцінювання релевантності системи ранжування вищих навчальних закладів / В. Ямковий // Вища школа. – 2009. – № 6. – С. 14–38.

УДК 331.1

Чумаченко А. С.

УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ФАКТОР МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА МАКРОРІВНІ

Анотація

На основі розробленої економіко-математичної моделі успішності навчання студентів в Україні визначається зв'язок між успішністю студентів та мотиваційним механізмом формування інтелектуального капіталу на макрорівні.